

PEDAGOGIKA VE SPOLEČNOSTI 21. STOLETÍ

Lucie Smékalová

Abstrakt: Článek se zabývá vzájemným vztahem pedagogiky a společnosti s důrazem na význam vzdělávání. Zamýšlí se nad dimenzemi vzdělávacího kontextu. Dále poukazuje na společenské změny, se kterými se musí pedagogika vyrovnat a zároveň uvádí nové perspektivy pedagogiky ve společnosti. Výzkumná sonda prezentuje výsledky dotazníkového šetření reflexe společenských potřeb v pedagogice.

Klíčová slova: management znalostí, dimenze vzdělávacího kontextu, společenské změny, humanizace, klíčové kompetence, rámcový vzdělávací program, standardizace profese učitele, metakognitivní myšlení, autoregulace.

Abstract: The article deals with the interrelation of pedagogy and the society with the focus on the importance of education. It deals with the dimensions of educational context. It also demonstrates the social changes with which the pedagogy must deal with and also presents new perspectives of pedagogy in the society. The research try shows the results of questionnaire research of social need in pedagogy.

Key words: knowledge management, dimension of educational context, social changes, humanization, key competencies, frame educational program, standardization of teacher profession, metacognitive thinking, self-regulation.

VZÁJEMNÝ VZTAH PEDAGOGIKY A SPOLEČNOSTI

Pedagogika stejně jako společnost prochází určitými změnami. Iničiátoři změn se však v průběhu vývoje mění. Střídá se období, kdy zasahuje pedagogika¹ do společnosti (snaha Komenského naučit všechny všemu; pedagogika nebo pedagogické myšlení volá po změnách ve společnosti) a společnost do pedagogiky (zavedení povinné školní docházky r. 1774, nyní oblast celoživotního vzdělávání; společnost si uvědomuje potřebnost pedagogiky). Nutné je ale dodat, že na pozadí změn stojí vždy společnost jako ekonomická, socializační a vzdělávací se komunita.

Pedagogika jako věda o výchově a vzdělávání nachází své uplatnění v institucionalizované podobě školských zařízení, ale také v podobě vzdělávání pracovníků podnikové sféry a v mnoha dalších projektech neformálního vzdělávání.

P. Dittrich se zmiňuje o třech etapách využívání lidského potenciálu a tu třetí označuje jako management znalostí – věda o řízení lidských znalostí, kde chápe člověka jako znalost.² Společnost se stává společností vědění. Potřeba lidské existence přežít v pracovní nestabilitě je saturována vzděláním, které umožňuje lepší pracovní příležitosti, prevenci proti ustrnutí v novém technologickém a informačním růstu, působí jako zdroj kvalitních změn inovativních procesů v pracovní dimenzi. Všechny aspekty vzdělání má anticipovat vzdělávací politika.

Vzdělávací kontext má podle mého názoru 3 dimenze, společnost, legislativu a školy. Společnost je dimenze dynamická, neustále se vyvíjí. Čerpá z filozofických východisek a z praktických potřeb a reflektuje tak své priority.

Aby mohly priority společnosti v realitě fungovat, musí být kodifikovány legislativou. Legislativa umožňuje jakousi stabilizaci vývoje společnosti nastavením určitých norem a standardů. O patřičnou implementaci priorit v podobě kurikul se stará vzdělávací politika. Ta participuje i se zeměmi EU. Legislativa deleguje určité pravomoci školám.

Školy se mají projevat jako dynamická dimenze, která má nejvíce reflektovat potřeby žáků daného regionu a respektovat jejich individuální zvláštnosti. Jsou významným interakčním článkem legislativy (kterou zastupují

¹ Pojem pedagogika zahrnuje pedagogiku jako vědu, ale i pedagogické myšlení a názory v době, kdy pedagogika neexistovala jako věda.

² Srov. DITTRICH, P. Didaktika - management - 21. století. In VALIŠOVÁ, A. a kol. *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha: Karolinum, 2004, s. 331.

a jejichž nositeli jsou učitelé) a společnosti (kterou zastupují žáci jako společenská skupina a jejich nositeli jsou osobní i společenské potřeby).

SPOLEČENSKÉ ZMĚNY, SE KTERÝMI SE MUSÍ PEDAGOGIKA VYROVNAT

Téměř všechny současné společenské změny převzaly ideu ekonomického smýšlení a jeho efektivnosti – za malé úsilí velké výsledky. Společnost preferuje vzdělání jako prostředek k získání informací, které jí umožňují lepší životní standard, prestiž a blahobyt. Informace se stávají vysokou devizou. Ze vzdělávání se vytrácí jeho hodnota rozvoje osobnosti a transformuje se pouze na užítkovost.

Dále se ukazuje, jak moc upadá morální a zdravotní úroveň společnosti. Společenské chování nabývá už ve školním prostředí velkou míru sociálně patologického chování (šikana, drogy, kriminalita). Žáky a studenty provází alergie aj. zdravotní potíže, častým projevem jsou také poruchy učení.

Je nutné, aby na tyto změny reagovala i pedagogika analýzou jednotlivých změn, jejich humanizací a snahou o změnu hodnotové orientace u vzdělávajících se a o zajištění jejich ochrany. Velkým úkolem pedagogiky je snažit se odizolovat školy, především vysoké školství, od decizní sféry. Participace obou stran je velice důležitá pro efektivní přínos a zpětnou vazbu řady projektů, které vznikají v důsledku nových společenských potřeb.

Příklady společenských změn:

- Společnost se rozšiřuje o různé skupinové menšiny, ve větší míře dochází k aglomeraci lidí do měst, vlivem otevřených hranic roste cestovní ruch, narůstá počet cizinců za prací.
- Roste počet jedinců se zdravotními problémy, s poruchami učení, pozornosti, hyperkinetickými poruchami. Klesá porodnost, populace stárne, stoupá rozvodovost, probíhá inkluze a integrace handicapovaných lidí do běžného života, do běžné třídy.
- Nové nároky zaměstnavatelů na své zaměstnance v oblasti vzdělávání pro nejrůznější inovativní technologie, v oblasti reprezentace firmy (personální a sociální dovednosti), v oblasti manažérské (plánování a řízení vlastní pracovní činnosti aj.).
- Tendence po přibližném finančním a sociálním zrovnoprávnění různých profesí. Zamezení zvýhodňování jedněch na úkor druhých a zrovnoprávnění platů mezi muži a ženami.
- Vzdělávání již nesouvisí s potřebou „být vzdělaný“, ale „být informovaný“. Redukuje se tak na užítkovou hodnotu. Vzdělání společnost pojímá jako mít dobré známky, mít se dobře, vědět, jakým způsobem se můžu mít dobře.
- S důrazem na učící se společnost, na funkční gramotnost, na uplatnění člověka na trhu práce se upřednostňují tzv. klíčové kompetence, které jsou důležité pro osobní rozvoj a pro uplatnění každého člena společnosti.

NOVÉ PERSPEKTIVY PEDAGOGIKY VE SPOLEČNOSTI

Na základě rámcových vzdělávacích programů (RVP) dochází k syntéze poznatků a mezioborových souvislostí v podobě vzdělávacích oblastí a průřezových témat. Jde o snahu odbourat předimenzování obsahu vzdělání a jeho encyklopedičnost. Do popředí zájmu se dostávají tzv. klíčové kompetence. RVP poukazují na formu projektů, kdy žáci a studenti mohou řešit různé problémy, projevit odpovědnost, samostatnost i spolupráci a také tvořivost. Učitelé se stanou tvůrci kurikulárního dokumentu školního vzdělávacího programu (ŠVP), kde mohou přizpůsobit vzdělávací obsah dané škole, regionu a potřebám žáků.³

Další perspektivou je snaha o standardizaci profese učitele. Učitelé jako pomáhající profese stále není pojímáno jako profese v užším slova smyslu, ale jako semiprofese (poloprofese). MŠMT se pokusilo v letech 2000–2001 zpracovat v rámci resortního výzkumu model profesionalizace učitelů. Model profesionalizace se opírá o pojmy profesní kompetence – profesní standard – kvalita učitelů.⁴

³ Srov. SKALOVÁ, J. Rámcové vzdělávací programy – dlouhodobý úkol. *Pedagogika*. 2005, roč. LV, č. 1, s. 4–18. ISSN 0031-3815.

⁴ Srov. KALHOUS, Z., OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál. 2002. s. 101.

Aby mohlo být učitelské povolání profesí, musí se splnit určitá kritéria, která musí být profesně a kvalifikačně charakterizována, kodifikována a vyžadována v kvalitě učitelova výkonu. Hlavní iniciátorkou standardizace učitelské profese v českém vzdělávacím prostředí je J. Vašutová.

Standardizace učitelské profese přinese: evaluační kritéria učitele, kvalitativní vymezení profesní způsobilosti (důležité pro odměňování učitelů), možnost připravit kurikulum pro vzdělávání budoucích učitelů.

Profesní standard je normativní koncept, který je založen na definování a strukturování kompetencí učitele a umožňuje tak kodifikování kvalifikačních atributů pro výkon profese a tím i jeho prokazatelnost. Tzn., že profesní standard definuje nezbytné kompetence, konkretizuje požadované kvality učitele prostřednictvím těchto kompetencí a umožňuje prokazatelnost požadovaných kompetencí.⁵

Zajímavou perspektivou je také nový pohled na vzdělávání prostřednictvím metakognitivní strategie. Vzdělávání se tak posunuje od materiálního přes formální až ke vzdělání, které uvažuje nad samotným procesem vzdělávání, proto bych ho označila jako vzdělávání reflexivní.

„Metakognice⁶ znamená určitý posun v myšlení. Nejde o poznávání nějakého předmětu, jevu, informací, ale o poznávání samotné, o proces uvědomování si svého myšlení. Metakognice je jakési myšlení o myšlení. Tato skutečnost je důležitá i pro pedagogiku. Jestliže totiž pedagogika usiluje o kvalitu vzdělávání, o adekvátní autoregulaci učení a s ním spojenou autodidaktiku žáka a následně i o celoživotní vzdělávání, musí svým adeptům (žákům, studentům, dospělým) umět nabízet i postupy vedoucí k efektivnímu osvojování.⁷

DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

Metoda dotazníku byla využita pro průzkumné šetření nikoli pro vlastní výzkum. Cílem průzkumného šetření bylo zjištění relevantních informací o potřebách studentů (jako společenské skupiny) ve vzdělávání. Reflektuje spokojenost studentů, náměty na změny ve vyučování, pohled na učitele, školu a míru ochoty se vzdělávat.

Dotazník byl určen žákům přibližně stejného věku (16–20) a žákům mladším (13) různého stupně a typu škol. Distribuce dotazníků byla provedena v období měsíce června 2005 na území Olomouckého kraje ve 3 školách, z nichž jedna byla jiného typu. Šetření přijaly v Olomouci 2 školy, z toho 1 gymnázium a 1 střední odborná škola a v Uničově 1 gymnázium. Způsob distribuce byl uskutečněn prostřednictvím osobních kontaktů s vyučujícími, kteří zajistili vyplnění dotazníků ve svých hodinách. Z celkového počtu 130 dotazníků se jich vrátilo 124, tedy 95,3 % návratnosti. Při třídění dat nebyly vyřazeny žádné dotazníky.

Dotazník obsahuje 7 otevřených obsahových položek, které zjišťují údaje pro splnění průzkumného šetření. Záměrem je evokace a z ní pramenící různá interpretace respondentů, která umožňuje optimální pohled na zmíněnou problematiku potřeb studentů ve vzdělávání. Proto jsou uváděny příklady odpovědí respondentů bez dodatečné kategorizace. Průzkumné šetření je koncipováno na principu stanovení odpovědí různého i podobného typu na vytvořené položky.

Zpracování dat je uvedeno v následujícím textu. S ohledem na velký rozsah odpovědí, jsou uvedeny pouze některé položky s některými odpověďmi (i s chybami).

Položka č. 1 - Co konkrétně byste změnili ve vyučování?

Styl výuky - neprobírat zbytečná témata, kterým nikdo nerozumí; zpomalit výklad některých učitelů, protože žáci nejsou schopni se soustředit a vést si poznámky. Nechal bych stále učitele, protože za mých posledních 5 let, to je od 8. třídy, jsem jich měl asi 30, možná 40. Více spolupráce učitelů a studentů, více názorných ukázek, zmírnit přísnost učitelů. Zrušení cizích pojmů - když je to později vysvětleno není to ono, čeština má dost slov; dusné ticho, napětí. Kratší vyučování, více seminářů a větší možnost volby předmětů. Pasivitu žáků v hodině; chtělo by to více možností jak zaujmout žáka (pomůcky, naučné hry apod.) Pokusil více rozvíjet schopnost pracovat v malých kolektivech. Zkoušení u tabule, lépe v první lavici u učitelky, byli bychom miň nervózní.

⁵ Srov. VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004, s. 99–100.

⁶ Více informací uvádí KRYKORKOVÁ, H. Psychodidaktická aplikace metakognitivní teorie. In VALIŠOVÁ, A. a kol. *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha: Karolinum, 2004, s. 174–186.

⁷ SMÉKALOVÁ, L. Psychodidaktika a její význam ve vyučování. *Paidagogos*. Dostupné na WWW: <http://www.paidagogos.net>.

Položka č. 3 - Jak si představujete moderní školu?

Mladý, sympatický kolektiv učitelů; přejít ze známek na hodnocení písemné; individuální přístup ke studentům; nepovyšovat se nad žáky, jak to někdo dělá. Přátelštější přístup k studentům, modernější vybavení – prostředí má vliv na motivaci a soustředění. Vůbec by to neměla být budova; jazyky bychom měli studovat v zahraničí, zeměpis cestováním po světě, chemii a fyziku v laboratořích. Dobře vybavené učebny, dobré PC. Moderní školu si představuji tím, že se v té škole studenti chovají slušně, to je podle mě moderní škola. Škola, kde je kantorský sbor složený z pohodových lidí, se kterými si studenti rozumí a se kterými si mohou popovídat o svých radostech i starostech.

Položka č. 5 - Co si myslíte, že by studenti změnil na svých učitelích?

Přístup student-učitel není vždy podle našich představ. Učitelé o 5 let starší než my se chovají jako by jim bylo 50. Nic, to se musí ten učitel chtít změnit a pak by to možná šlo. Jejich přístup, také mnoho učitelů nemá na svém místě co dělat, nikoho nezajímá, že to ovlivní možná i celý život žáka. Změnila bych to, že mají někdy hodně přísnou náladu, to potom křičí na všechny i na ty, co za to nemůžou. Někteří učitelé nemají pochopení. Nedokáží uznat snahu, pochválit. Strohost, neosobnost, nezáměr pomoci. Vzhled, způsob vyučování. Občas povahu, přístup ke studentům, způsob vyučování, pochopení, někteří by se měli nechat přezkoušet z psychologie.

Výsledky průzkumného šetření poukazují na stále stejné problémy jako je přístup učitelů k žákům, absence kooperace, velké množství obsahu vzdělávání, důraz na pamětní učení apod. Často se objevují poznámky, které se významně týkají klimatu školy. Závěry jsou ponechány na samotných čtenářích.

LITERATURA

1. DITTRICH, P. Didaktika – management – 21. století. In VALIŠOVÁ, A. a kol. *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha: Karolinum, 2004. s. 331. ISBN 80-246-0914-2.
2. KALHOUS, Z., OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. s. 101. ISBN 80-7178-253-X.
3. KRYKORKOVÁ, H. Psychodidaktická aplikace metakognitivní teorie. In VALIŠOVÁ, A. a kol. *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha: Karolinum, 2004, s. 174–186. ISBN 80-246-0914-2.
4. SMÉKALOVÁ, L. Psychodidaktika a její význam ve vyučování. *Paidagogos*. [online] Dostupné na WWW. <http://www.paidagogos.net>.
5. VAŠUTOVÁ, J. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004. s. 99–100. ISBN 80-7315-082-4.

Kontakt

Mgr. Lucie Smékalová
DSP pedagogika, Katedra pedagogiky s celoškolskou působností, PdF UP Olomouc
Žižkovo nám. 5, Olomouc 772 00
e-mail: smekalov@pdfnw.upol.cz